

Лекція № 9.

Методика ознайомлення дітей зі звуком і літерою. Методика вивчення теми «склад», «наголос», «наголошений склад». Методика ознайомлення дітей з поняттями «слово», «речення».

- План

- 1. Методика ознайомлення дітей зі звуком і літерою.
- 2. Методика вивчення теми «Склад», «Наголос», «Наголошений склад».
- 3. Методика ознайомлення дітей з поняттями «слово», «речення».

-
- 1.Методика ознайомлення дітей з поняттями «звук» і «літера», «слово», «речення»
 - Важливий напрям роботи вихователя дошкільного закладу — навчання дітей грамоти. Його актуальність визначається введенням обов'язкової дошкільної освіти.
 - У науковій літературі (А. Богуш, М.Вашуленко, В.Горецький, Д.Ельконін, Л.Журова, Н.Скрипченко та ін.) навчання грамоти визначається як процес формування у дітей **готовності до опанування** читанням і письмом та початкових елементарних умінь читати й писати.
 - Читання й письмо — види мовленнєвої діяльності, основою яких є усне мовлення, а саме: оволодіння зв'язним мовленням, словником, виховання звукової культури мовлення, формування його граматичного ладу.

- На думку науковців (Л.Журова, Д. Ельконін та ін.), необхідно "розвести" звукову й смислову сторони слова, оскільки без цього неможливо оволодіти читанням і письмом.
-
- Не менш важливо для вихователя глибоко усвідомлювати психологічну суть механізмів читання й письма.
- Відомо, що вся інформація, якою користуються люди, задована. В усному мовленні таким кодом є звуки або звукові комплекси, які в нашій свідомості пов'язуються з певними значеннями.

- На письмі використовується буквений код, у якому букви, буквені комплекси певною мірою співвідносяться зі звуковим складом мовленого слова.
- Мовець постійно переходить з одного коду на інший, тобто перекодовує звукові комплекси в букви (під час письма) або ж буквені комплекси — у звукові (під час читання).
- Отже, механізм читання полягає в перекодуванні друкованих або письмових знаків у смислові одиниці, в слова;
- письмо ж є процесом перекодування смислових одиниць мовлення в умовні знаки, які можуть бути написані (надруковані).

Початковий етап навчання дітей грамоти

- На початковому етапі навчання дітей грамоти за основу аналітичної та синтетичної роботи береться звук (буква вводиться як позначення звуку після ознайомлення з ним).
- Для усвідомлення звуку як одиниці мовлення дитина має оволодіти вміннями виділяти його зі звукового комплексу (слова), чути і впізнавати виучувані звуки в інших звукових сполученнях, зіставляти звуки, вимовлені окремо та в словах, розуміти, що від зміни звуку змінюється й зміст слова.
- Основою свідомого оволодіння дітьми звуковими одиницями є розвиток у них фонематичного слуху та фонематичного сприймання.

Наголосимо,

- що орієнтування дітей у звуковій формі слова є більш значущим, ніж просто підготовка до засвоєння основ грамоти.
- Варто прислухатися до думки Д. Ельконіна щодо ролі розкриття перед дитиною звукової дійсності мови, звукової форми слова, оскільки від цього залежить усе подальше вивчення рідної мови — граматики і пов'язаної з нею орфографії.

- *На етапі добулварного періоду дітей ознайомлюють з основними мовленнєвими одиницями: реченням, словом, складом, звуком.*
- **найбільше помилок вихователі припускаються на етапі ознайомлення дітей з фонетико-графічною системою рідної мови.**
- Так, непоодинокі випадки ототожнення звука й букви, привертання уваги дітей до неістотних ознак фонем, змішування м'яких і твердих.
- В українській мові існує 38 фонетичних одиниць.
- Фонеми — це основні звуки мовлення, за допомогою яких розрізняються слова (дім — дим, руки — ріки) та їхні форми (брат, брата, брату). За акустичними властивостями звуки мови поділяються *на голосні* (їх в українській мові 6 — [а], [о], [у], [є], [и], [і]) *та приголосні* (їх 32).

Голосні та приголосні звуки

- Голосні та приголосні звуки різняться своїми функціями (*голосні утворюють склад, а приголосні тільки входять до нього*) і способом творення.
- Голосні утворюються видихуванням повітря, що вільно проходить крізь ротову порожнину; **основою їх є голос.**
- Під час вимовляння приголосних повітряний *потік натрапляє на перешкоди через повне або часткове змикання органів мовлення. Саме за цими ознаками слід навчати дітей розрізняти голосні й приголосні звуки.*

- Голосні звуки бувають наголошені і ненаголошені, приголосні — тверді й м'які, а букви великі й малі, друковані й рукописні.

-

- Помилковими є словосполучення "голосні (приголосні) букви", "тверді (м'які) букви".
- Правильно вживати словосполучення:
 - "буква на позначення голосного звука",
 - "буква, яка позначає приголосний звук",
 - або "буква голосного",
 - "буква приголосного звука".

32 приголосні звуки

поділяються на тверді та м'які

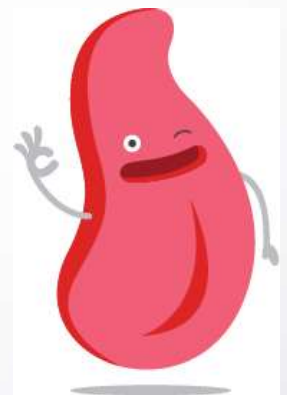
- Наголосимо, звуки [л] — [л'], [д] — [д'], [з] — [з'] тощо існують як самостійні звуки.
- Правильно звернути увагу дітей на схожість звуків у парах слів (лис-ліс — [л]-[л'], син-синь — [н]-[н'] тощо), організувати спостереження за їх артикуляцією та підвести до висновку, що це приголосні звуки, які звучать по-різному — твердо і м'яко.
- Це різні звуки ще й тому, що вони здатні змінювати значення слова.

-
- Початкові уявлення про звуки мовлення, їхню якісну характеристику (голосний, приголосний, твердий, м'який приголосний) діти мають дістати на практичній основі;

- зокрема, дошкільників слід навчити розпізнавати голосні й приголосні звуки за способом вимови (наявність чи відсутність перешкод у ротовій порожнині) та здатністю утворювати склад.

Рекомендації:

- Формуючи у дітей уявлення про особливості звуків, не варто заглиблюватись у фонетичну теорію, відразу вводити терміни (що нерідко спостерігається на заняттях з навчання грамоти); *доцільно організовувати спостереження за усним мовленням таким чином, щоб діти самі доходили висновку, робили власні "відкриття".*

-
- Такі узагальнення, як "голосний звук —це звук, при вимові якого повітря не натрапляє на перешкоди" або "при вимові приголосних звуків повітря натрапляє на різні перешкоди", зроблені дітьми на основі власних спостережень за звуками, міцно засвоюються ними, полегшують їм вільне оперування набутими знаннями.
 - Наприклад, ознайомлюючи дітей з приголосними звуками, вихователь організовує активні спостереження за тим, як виникають різноманітні перешкоди на шляху струменя видихуваного повітря під час вимовляння приголосних різного типу (твердих, м'яких).

Вивчаємо звуки:

- При цьому варто обирати звуки, артикуляція яких добре піддається спостереженням ([б], [д], [д'] [з], [з], [л], [л'], [п], [р], [й] та ін.). Усвідомивши основну відмінну ознаку приголосного у зіставленні з голосним, діти дістають елементарні лінгвістично достовірні уявлення про фонетичну систему рідної мови.

- 2. Методика вивчення теми «Склад», «Наголос», «Наголошений склад»
- У сучасній методиці навчання грамоти прийнято принцип складового (позиційного) читання.
- Методично правильно із самого початку роботи над технікою читання орієнтувати дітей на **відкритий склад як одиницю читання. Тому великого значення у методиці навчання грамоти набуває складоподіл.**

Склад з погляду творення — це кілька звуків (або один звук), які вимовляються **одним поштовхом видихуваного повітря.** Основним звуком у кожному складі є голосний, саме він утворює склад. Тому голосні звуки і називають складотворчими.

Наочний матеріал

Склад і наголос

У слові один голосний звук і склад із цим звуком вимовляються з більшою силою голосу. Цей звук і склад називають **наголошенням**

Наприклад:

го-лос, го-лос-ний,
на-го-ло-ше-ний

Склад і наголос

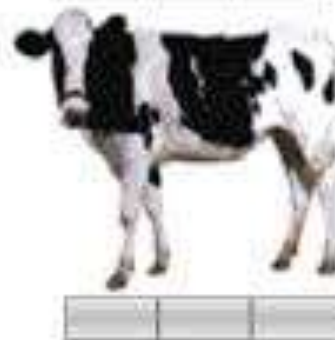
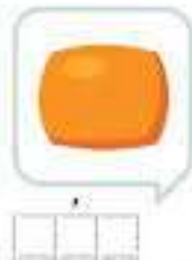
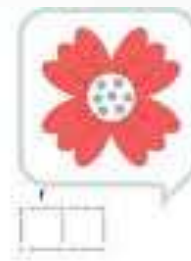
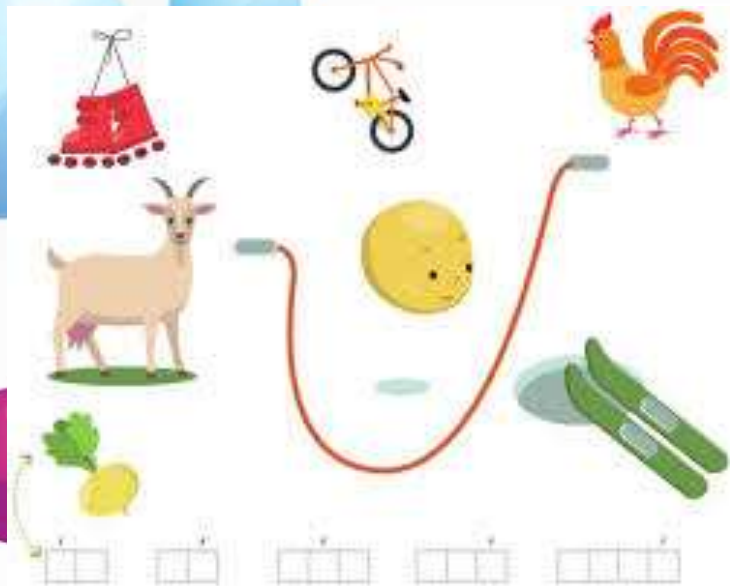
Зміна наголосу може спричинити зміну значення слова

Наприклад:

замок, замОк

Наочний матеріал

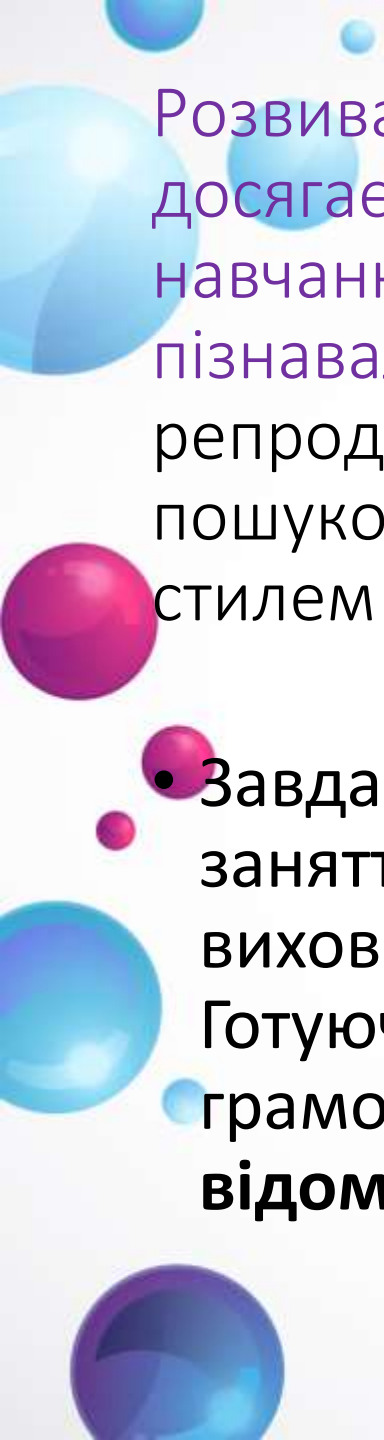

- У сучасній українській мові є склади лише з одного голосного, але найчастіше складом є сполучення голосного з одним приголосним (по-ле), двома приголосними (кни-га, зо-шит), трьома й чотирма приголосними звуками (е-лек-трич-ний) та ін.
- Типи складів розрізняють за початковими та кінцевими звуками: **відкритий склад закінчується го-лосним звуком** (ви-гра-ти): **закритий склад закінчується приголосним звуком** (рік, най-мен-ший).
- Найпростішими є склади, утворені з одного голосного або із сполучення (злиття) приголосного з голосним, наприклад: о-ко, дже-ре-ло. Поділ таких слів на склади не становить для дітей жодних труднощів

Успіх навчання дошкільнят грамоти значною мірою залежить від уміння вихователя правильно визначити мету заняття, структурувати, організувати, методично правильно його провести.

- **У старшій групі** заняття з навчання грамоти проводяться **1 раз на тиждень**, їхня тривалість — **25-30 хвилин**; проводити їх бажано в швидкому темпі, емоційно, з максимальною активізацією всіх дітей.
- На заняттях їм пропонують як новий матеріал, так і матеріал для повторення та закріплення раніше засвоєних знань та умінь. **Звертаємо увагу вихователів на необхідність правильно формулювати дидактичні цілі занять з навчання грамоти.** Насамперед слід чітко уявляти, яким має бути кінцевий результат, а саме: яких знань про мовні одиниці мають набути дошкільнята, які вміння в них будуть вироблені на основі цих знань.

Розвивальний і виховний ефект заняття досягається насамперед характером самого навчання, його змістом, способами організації пізнавальної діяльності дітей (рецептивна і репродуктивна діяльність або продуктивна, пошукова, частково-пошукова), демократичним стилем спілкування вихователя з дітьми тощо.

- Завдання педагога — органічно поєднати на занятті з навчання грамоти процеси навчання, виховання й розвитку старших дошкільників. Готуючи й проводячи заняття з навчання грамоти, вихователь має **дотримуватися відомих дидактичних принципів.**

Нагадаємо основні з них, а саме:

- науковість,
- доступність,
- систематичність,
- послідовність,
- наочність,
- свідомість та активність засвоєння знань дітьми,
- індивідуальний підхід до них тощо.

На врахуванні істотних ознак складу як мовної одиниці ґрунтуються такі методичні *прийоми*,

- *як підкладання руки під підборіддя, розташування долоні руки перед ротом.*
- Будь-яке заняття в дошкільному закладі не можна уявити без **використання наочності**.
- Цей принцип під час навчання грамоти вимагає залучення до пізнавальної діяльності дитини низки аналізаторів, насамперед слухомовленнєвого. Робота цього аналізатора активізується під час розвитку фонематичного слуху дітей, навчання їх звукового аналізу, ознайомлення зі звуками мовлення, реченням, словом і складом.

Вивчення звуків

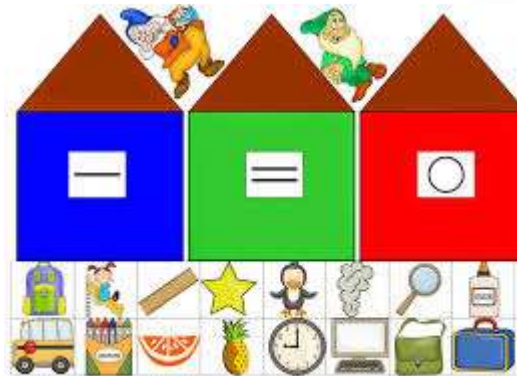
- Вивчення звуків та їх характеристики, формування уявлень про особливості речення, слова, складу, навчання правильно інтонувати речення відбуваються успішніше, якщо діяльність слухового аналізатора доповнюється рухами артикуляційних органів — вимовлянням.

Розв'язанню певних дидактичних завдань сприяє зоровий аналізатор

- Зором дитина сприймає не самі елементи усного мовлення, а символи, які його зображують.
- *Так, речення або слово схематично показують смужками різної довжини, звук і звукову структуру слова — фішками і схемами, які складаються із трьох-чотирьох клітинок тощо.*
- Зорове сприйняття такої наочності, а також дії з нею допомагають дитині спочатку "побачити" елементи мовлення, а потім свідомо оперувати ними.

Наочність

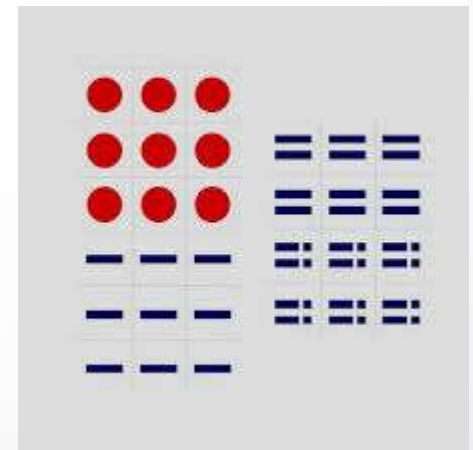
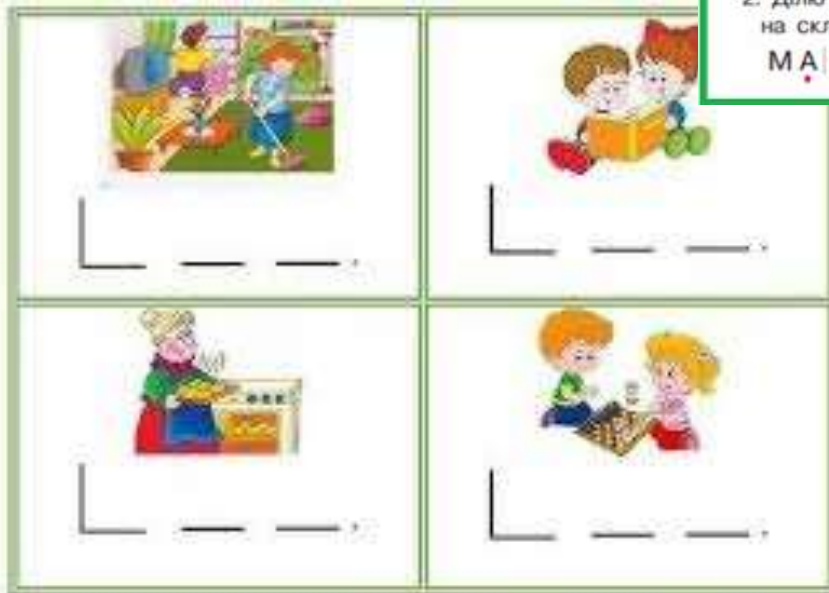
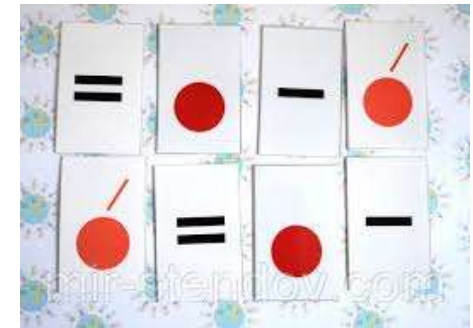

1. Визначаю в слові голосні звуки.
МАМА

2. Ділю слово на склади.
МА | МА

3. Ставлю наголос.
МА́ | МА

4. Позначаю приголосні звуки.
МА́ | МА

Використання наочності

- На заняттях з навчання грамоти педагог використовує засоби наочності не тільки і **не стільки з метою ілюстрування, а частіше як засіб фіксації ознак мовних одиниць, явищ, їхніх зв'язків і відношень.**
- Наочність у навчанні грамоти — це й показ дітям елементів усного мовлення. Педагог демонструє наголошений (ненаголошений) склад, твердість (м'якість) приголосного, наявність (відсутність) певного звука у слові тощо.

--	--	--

(картина)

--	--

(стілець)

Наочність

- Тож наочностю можуть слугувати і мовлення педагога, і мовлення дітей, дидактичні оповідання, казки, вірші тощо.
- Не виключається і використання ілюстративної, образотворчої (репродукції, картинки, схеми), а також предметної (іграшки, фішки, палички, смужки тощо) наочності.
- Організовуючи процес навчання старших дошкільників грамоти, вихователь має дотримуватися дидактичних вимог, які забезпечать цілеспрямованість кожного заняття, його організаційну і методичну завершеність та результативність.

Приклади визначення дидактичної мети заняття:

- Формувати в дітей уявлення про те, що речення є одиницею мовлення, що в реченні про когось або про щось повідомляється.
- Формувати вміння сприймати речення на слух, вичленовувати речення з мовленнєвого потоку, визначати, про кого або про що йдеться в реченні.
- Обґрунтовувати правильність власної думки. Закріплювати вміння часткового звукового аналізу слів (виділяти перший та останній звуки у слові).

Приклади визначення дидактичної мети заняття:

- "Формувати в дітей поняття про склад, способи поділу слова на склади; виробляти вміння членувати слова на склади, визначати їх кількість. Закріплювати вміння звукового аналізу слів з 4 звуків, будувати звукові моделі. Закріплювати вміння дітей конструювати речення за поданою графічною схемою".
- "Формувати в дітей уявлення про наголос, наголошений склад; ознайомлювати їх з правилами визначення наголошеного складу; виробляти вміння визначати наголошений склад; вимовляти слова з нормативним наголосом. Закріплювати вміння звукового аналізу й синтезу слів (з використанням схем моделей)".

ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО ЗАНЯТТЯ З ГРАМОТИ

- Заняття з навчання грамоти має бути лінгвістично грамотним як за трактуванням понять, так і за організацією роботи над ними, постановкою запитань, добором дидактичного матеріалу.
- Навчання не повинно руйнувати природного життя дитини. У роботі з дошкільниками слід широко використовувати ігрові технології.
- Засвоєння грамоти має відбуватися в контексті практичної та ігрової діяльності. Відомо, що провідним видом діяльності дошкільників є гра, в процесі якої формується їхній характер, мислення, мовлення.

Дидактичні вимоги до заняття з грамоти

- У методиці навчання грамоти значне місце посідають різноманітні ігри — сюжетні, рухливі, ситуативні, драматизації, ігри із завданнями тощо.
- З допомогою дидактичних ігор у дітей формується орієнтація у звуковій структурі слова, закріплюються вміння інтонаційно виокремлювати звук у слові
- («Склад впізнати кожен зможе. Нам долонька допоможе!»), визначати його якісну характеристику ("Звук заблукав", "Назви слово", "Упізнай слово", "Живі звуки", "Влучте в ціль", "Ланцюжок слів" тощо),
- формується уявлення про речення як одиницю мовлення, про його словесний склад ("Живі слова", "Продовж і передай", "Допоможіть зайчику знайти відповідну схему" тощо), закріплюються знання про слово, його складову структуру ("Впізнайте слова", "У світі тварин", "Допоможіть Барвінку озвучити малюнки й визначити кількість складів", "Здогадливий заєць" тощо).

Дидактичні вимоги до заняття з грамоти

- Брати до уваги психологічні особливості типологічних груп дітей (за ознаками типу нервової діяльності, темпераменту) та їхні індивідуальні особливості, фізичний і психічний стани, уподобання, інтереси, бажання.
- На заняттях дитина має почуватися комфортно. Тому залежно від її індивідуальних особливостей доцільно варіювати кількість завдань, місце й темп їх виконання.
- З огляду на це можна дозволити малюкові виконувати завдання не за столом, а сидячи на підлозі (на килимку) чи в якомусь іншому місці кімнати. Якщо дитина млява, не варто форсувати виконання завдання — це тільки зашкодить справі. Нехай вона просувається власними темпами.

Дидактичні вимоги до заняття з грамоти

- Завжди на початку заняття педагог має сприяти виникненню в кожній дитині потреби, бажання вступити в мовленнєве спілкування, виконувати завдання, передбачені метою заняття, тобто мотивувати пізнавальну та мовленнєву активність вихованців.
- Доцільно створювати різноманітні проблемні, ігрові, ділові ситуації; вводити ігрові сюжети, які викликали б у дітей позитивні емоції, бажання допомогти тому чи іншому персонажеві досягти своєї мети тощо.

Дидактичні вимоги до заняття з грамоти

- На заняттях з навчання грамоти має панувати атмосфера доброти, взаємоповаги, взаємодії, загальної (педагога і дітей) зацікавленості, колективного пошуку, взаємного задоволення від "пізнавальних перемог" (Ш.О.Амонашвілі), співпраці, співтворчості, яка виключає пригнічення дитини, приниження її особистості.
- Не забуваймо хвалити наших вихованців за найменші успіхи, висловлювати радість з цього приводу, захоплення, підтримку: "Ти молодець!", "Як добре ти впорався із завданням!", "Наступного разу вийде ще краще".
- Особливо це стосується дітей, які з різних причин відстають від своїх однолітків. Варто уникати негативних оцінок дошкільнят та результатів їхньої діяльності. Водночас треба давати розгорнуті оцінні судження, з конкретними порадами, як можна усунути недоліки, подолати труднощі; залучати дітей до оцінювання виконання завдання товаришами. Найголовніше, щоб оцінки педагога і дітей були вмотивованими і зрозумілими.

Дидактичні вимоги до заняття з грамоти

- Потрібно розширювати поле активної, самостійної, творчої мовленнєвої діяльності дітей.
- Вихователь має створити умови, які б сприяли зміні ставлення дітей старшого дошкільного віку до навчання. Схема "знаю — не знаю", "умію — не вмію" має змінитися на "шукаю і знаходжу", "думаю і дізнаюсь", "пробую і роблю".
- Для цього треба пропонувати дітям завдання-
"пастки", які потребують розмірковування, обґрунтування своєї відповіді; організовувати активні спостереження за мовленнєвими явищами і підводити дітей до формулювання самостійних висновків тощо.

Дидактичні вимоги до заняття з грамоти

- Обґрунтовано підходити до вибору найбільш ефективного для досягнення навчальної мети комплексу дидактичних засобів, які зробили б навчання доступним і цікавим для дітей.
- Упродовж заняття доцільно кілька разів змінювати види діяльності дітей. Це зробить його динамічнішим, а увагу дітей стійкішою, запобігатиме перевтомі.
- Щоб полегшити подальше навчання грамоти дітей у початковій школі, варто враховувати сучасні вимоги до уроків з першокласниками.

«Склад слова. Наголошений склад» (старша група)

- <https://www.youtube.com/watch?v=QOcpQXI2ecc>
- «Поділ слова на склади. Наголос»
- <https://www.youtube.com/watch?v=9HUTJG8SJrk>
- «Поділ слова на склади» (старша група)
- <https://www.youtube.com/watch?v=aAUUFGuKmJc>